

MÜZİK YAZISININ NESİLLER ARASI YOLCULUĞU: NAYÎ OSMAN DEDE VE ABDÜLBAKÎ NASIR DEDE

DOĞRUSÖZ, Nilgün*
TÜRKİYE/TURCIYA

ÖZET

Yazılı müzik malzemelerinin korunması, yaşatılıp notaya alınarak arşivde yerini alması ne kadar önemliyse bu malzemelerin birincil kaynaklarından incelenip özelliklerinin doğru bir şekilde tespiti de o derecede önem arz eder. Aksi hâlde eksik ve yetersiz bilgiler tekrarlanır ve bu şekilde yeni nesillere aktarımı sağlanmış olur ki bu arzu edilen bir konu değildir.

Galata Mevlevîhanesi'nin şeyhi, Mirâcîye ve Mevlevî Ayinleri gibi uzun soluklu türleriyle bestecilikte önemli bir seviyeye ulaşmış ve neyzenlerin kutbu olarak anılmış olan Nâyî Osman Dede (1652-1730) hem teorisyen hem de müzik yazısı koleksiyonuna sahiptir. Nâyî Osman Dede'nin torunu, Abdülbaki Nasır Dede (1765-1821) ise Yenikapı Mevlevîhanesi'nin şeyhliğini yapmış ve dedesi gibi bir teori kitabı ve Türk müziğini en iyi şekilde ifade ettiği düşünülen daha önce kullanılmış olan bir müzik yazısı geliştirmiş ve bu yazı ile dönemin padişahı ve bestecisi III. Selim'in bestelediği bir Mevlevî ayininin ve musahibi Vardakosta Ahmed Ağa'nın bir eserini kaydetmiştir. Nâyî Osman Dede'nin müzik yazısının bulunduğu koleksiyonun günümüze ulaşan tek nüshasının özel bir arşivde olması nedeniyle, kitabın düzeni ve içeriğinden bazı kaynaklarda söz edilmekte ancak, müzik yazının kimliği hakkındaki yorumlar farklılık göstermektedir. Nasır Dede'nin müzik yazısını açıkladığı eserinin ulaşılabilir iki nüshası üzerinde bazı çalışmalar olmasına karşın günümüze ulaşmış eserlerin notalarında bazı değişiklikler görülmektedir. Bunun yanı sıra, Nâyî Osman Dede ve Nasır Dede'nin farklı müzik yazıları geliştirmelerine karşın yazılı kaynakların çoğunda bunun aksi yer almaktadır.

Sonuç olarak bu bildiriye, bir dede ve torunun Nâyî Osman Dede ve Abdülbâkî Nasır Dede'nin müzik yazıları konu edilecek, bu yazıların önemi ve özellikleri (perde düzeni, süre işaretleri, yapısal ve ezgisel yönden) birincil kaynaklar kullanılarak çeviri yazımları üzerinde mesai harcanarak elde edilen yeni bilgiler üzerinde durulacaktır. Böylece günümüze kadar gelen bazı eksik ve yanlış bilgiler tamamlanmaya ve düzeltilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk müziği, müzik yazısı.

* İTÜ, TMDK Öğretim Üyesi.

Yazılı müzik malzemelerinin korunması, yaşatılıp notaya alınarak arşivde yerini alması ne kadar önemliyse, bu malzemelerin birincil kaynaklarından incelenip özelliklerinin doğru bir şekilde tespiti de o derecede önem arz eder. Aksi hâlde eksik ve yetersiz bilgiler tekrarlanır ve bu şekilde yeni nesillere aktarımı sağlanmış olur ki bu arzu edilen bir konu değildir. Bu bildiride, bir dede ve torunun müzik yazıları konu edilecek, bu yazıların önemi ve özellikleri (perde düzeni, süre işaretleri, yapısal ve ezgisel yönden) birincil kaynaklar üzerinde mesai harcanarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Galata Mevlevîhanesi'nin şeyhliğini yapmış, Miracîye ve Mevlevî ayinleri gibi uzun soluklu türleriyle bestecilikte önemli bir seviyeye ulaşmış ve neyzenlerin kutbu olarak anılan Nayi Osman Dede (1652-1730) hem teorisyen hem de kendine özgü müzik yazısıyla oluşturduğu bir koleksiyona sahiptir. Nayi Osman Dede'nin torunu olan Abdalbâkî Nâsır Dede (1765-1821) ise Yenikapı Mevlevîhanesi'nin Şeyhliğini yapmış ve dedesi gibi bir teori kitabı ve Türk müziğini en iyi şekilde ifade ettiği düşünülen daha önce kullanılmış olan bir müzik yazısı geliştirmiştir. Meşk ile müziğin ustadan çırağa aktarıldığı bir eğitim sistemi içerisinde bu iki şahsiyetin müzik yazıları ile dönemin müziğini kaydetmeleri ve bizlerin o dönemin besteleri, bestecileri, güfte yazarları, makamları, usulleri ve türleri hakkında bilgi sahibi olabilmemiz bakımından son derecede önemlidir.

Kronolojik olarak bakıldığında öncelikle Nayi Osman Dede'nin müzik yazısından söz etmek doğru olacaktır. Bu konuda bilgi veren günümüzdeki ilk başvuru eserlerinde, birbirinin benzeri bilgilere rastlanmaktadır. Çoğunlukla bu bilgilerin kaynağı Yılmaz Öztuna'nın, **Türk Musikisi Ansiklopedisi**'nin "Nota Yazısı" maddesidir ve bu maddede Nâyî Osman Dede'nin ebced müzik yazısı oluşturduğunu, ebced yazısında noktalı harfler noktasız kullanıldığı hâlde, bu yazıda harflerin noktaları ile yazıldığını ayrıca harflerin hep bir sekizli pestlerini işaretleyen harflerin üzerine çizgi çekilerek gösterildiğini belirterek perde dizgesini sıralanır [Öztuna, 1974: 98]. Yazar, Kantemiroğlu'nun eserinden söz ederken ise Osman Dede'nin de böyle bir mecmuası olduğunu ancak bugün elimizde olmadığını belirtirken, Kantemir'in müzik yazısının da ebced olduğunu sözlerine ekler [Öztuna, 1974: 98].

Oysa, Nayi Osman Dede'nin koleksiyonunun tek nüshası günümüze ulaşmıştır ve özel bir arşivde bulunmaktadır. İsmail Baha Süreلسan'da (1912-1998) bir süre emanet duran kitap Rauf Yekta Bey (1871-1935)'in torunu Yavuz Yekta (d.1930)'ya geçmiştir.

Belge 1 (Nayi Osman Dede'nin kitabından iç kapak)

Popescue-Judetz'in üç bölümden oluşan **Türk Kültürünün Anlamları** adlı kitabının "Nota Yazım Türleri" başlıklı birinci bölümünde yazar, Nâyi Osman Dede'nin kitabını Süralsan'da iken kısa bir süre görme şansını elde etmiş ve kitabın tanıtımını yaparak müzik yazısı hakkında bize oldukça önemli ve yeni bilgiler sunmuştur. Popescue-Judetz, bu müzik yazısının Kantemiroğlu müzik yazısına benzediğini açıkça yazmaktadır [Popescu-Judetz, 1996: 38-39] ancak bu eserden bir örnek dahi göstermesi mümkün olamamıştır. Dolayısıyla Popesque Judetz'in çalışmasında da detaylı inceleme şansı olmadığından bazı eksik bilgiler bulunmaktadır.

Ancak bu eserden bir örnek dahi göstermesi mümkün olamamıştır. Sayın Yekta'nın kitaptan birkaç adet belgeyi tarafıma vermesiyle daha detaylı bir inceleme gerçekleştirilmiştir. (**Bkz.: Belge 2**).

Belge 2: Nayi Osman Dede'nin Mecmuası'ndan bir Müzik yazısı örneği (Der fasl-ı nikriz, usuleş sakil, Muzaffer)

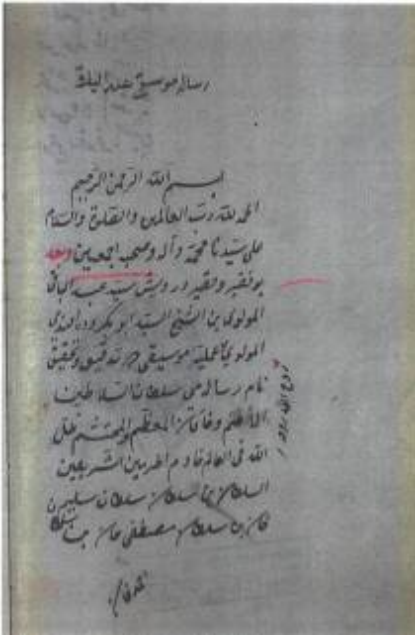
Burada kısaca elimizdeki eserlerden çıkardığımız özellikleri az önceki kaynaklarda belirttiğimiz tekrarlanan eksik ve hatalı bilgileri düzeltebilmek amacıyla şu alt başlıklar altında toplayabiliriz.

- Harf müzik yazısıdır, perde isimlerini çağrıştıracak harf, harfler ya da heceler kullanılmıştır. Harfler ebced müzik yazısında olduğu gibi noktasızdır.
- Süreleri gösteren rakamlar müzik yazısının üstüne konulmaktadır.
- 1, 2, 3, 4 rakamlarını kullanmakta ve her harf ya da harf grubunun üstüne değil seyrek olarak olması gereken yerlere yazılmaktadır.
- Üst sekizlideki perdeler üzerlerine çizgi çekilerek elde edilmemiştir. Üste çizilen çizgi iki nota değerinin eşit olarak bölünmesi anlamında kullanılmıştır.
- Usul ya da başka bir deyişle müzik cümlesi tamamlandığında temme yani bitti anlamına gelen “mim” harfi kullanılmaktadır.

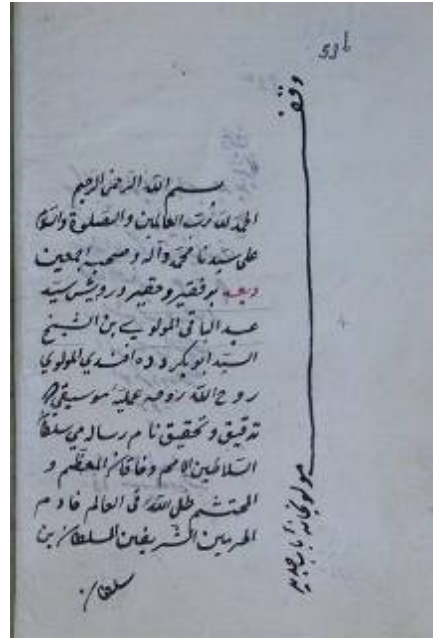
- Sus işaretleri hiç kullanılmamıştır.
- Nayi Osman Dede müzik yazısı yalnızca saz müziğinde kullanmıştır.

Sonuç olarak, Yılmaz Öztuna'nın “ebced” diye tanımladığı ve adlarını verdiği Osman Dede'nin perdeleriyle Kantemiroğlu'nun müzik yazısı benzerlik göstermekle birlikte kendine özgüdür. Unutulmamalıdır ki hem Nâyi Osman Dede'nin hem de Kantemiroğlu'nun müzik yazısı bir “harf” yazısıdır, ancak “ebced” müzik yazısı değildir.

Nayi Osman Dede'nin torunu Abdülbaki Nasır Dede'ye gelince, Abdülbaki Nasır Dede'nin 1209/1794 yılında III. Selim'in (1789-1807) isteği üzerine bir müzik yazısı geliştirdiği kaynaklarda kaydedilmiştir. O da kendisinden önce kullanılmış olan “ebced” müzik yazısını tekrar hayata geçirmiştir ve bu müzik yazısı ile III. Selim tarafından bestelenmiş suzidılara makamındaki mevlevî ayinini tespit etmiştir. Bu eserin içerisinde III. Selim'in musahibi Vardakosta Seyyid Ahmet Ağa'nın (1728-1794) da aynı makamda bir peşrevi vardır. Bu kitaba **Tahririye** adını veren Nasır Dede, kitapta müzik yazısının kuralları hakkında bilgiler vermektedir. **Tahririye**'nin iki kopyası vardır. Her ikisi de müellif nüshasıdır. Nafiz Paşa Bölümü, 1242/2 numarada kayıtlıdır. Talik yazı ile yazılmıştır. İkinci nüsha yine Süleymaniye Kütüphanesi'nde Esad Efendi no: 2898 de kayıtlıdır (**Bkz.: Belge 3**)

Esad Efendi vr.2a

Nafizpaşa vr.53b

Belge 3: Tahririye'nin ilk sayfaları

Şu durumda kısaca ebced nedir açıklayalım. Ebced, Eski Sami alfabe sırasına göre tertiplenmiş, Arapçaya mahsus sesleri gösteren harfler ilave edilmiş ve bu sıraya göre harflere, birden on'a kadar sıra ile, ondan yüze onar onar, yüzden bine yüzer yüzer olmak üzere birer sayı değeri verilmiş olan Arap harflerinin diziliş sırası ve bütünü. Bu harfler sekiz gruba ayrıldıktan sonra, manası olmayan şu sekiz kelime meydana gelmiştir: “Ebced”, “Hevvez”, “Hutti”, “Kelemen” vb. [Devellioğlu, 1990: 234]. Müzik yazısı olarak ebcedin kullanımında esas, belli harflerin, belli perdelere belli noktalara karşılık gelmesidir. Birinci perde 1 sayısını gösteren (elif) harfiyle ikinci perde iki sayısını gösteren (be) harfliyle vb. temsil edilirler. Bu işaretlerin ne kadar süre uzatılacağı, altlarına konulan rakamlarla gösterilir (**Bkz.: Belge 4**)

ا	ب	د	ع	ه
yegah	pest bayati	pest hisar	aşırân	acemaşırân
و	ز	ح	ط	ى
ırak	gevâşt	râst	şuri	zirgüle
يا	يب	يج	يد	يه
dügâh	kürdî	segâh	büselik	çargah
يو	يز	يح	يط	ك
Sabâ	Hicaz	neva	bayatî	Hisâr
كا	كب	كج	كد	كه
hüseynî	acem	evc	mâhûr	gerdaniye
كو	كز	كح	كط	ل
şehnâz	muhayyer	sünbüle	tiz segah	tiz buselik
لا	لب	لج	لد	له
tiz çargaâh	tiz sabâ	tiz hicaz	tiz neva	tiz bayati
لو	لز			
tiz hisar	tiz hüseynî			

Abdülbâkî Nâsır Dede'nin Müzik Yazısı

Belge 4: Nasır Dede'nin müzik yazısına örnek (3. Selim'in Suzidilara Mevlevî Ayini'nin ilk sayfası, Esad Efendi vr.6b)

Abdülbaki Nasır Dede'nin müzik yazısının özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- Bir harf yazısıdır, ebced müzik yazısını geliştirmiştir.
- Harfler noktasız yazılmıştır.
- Süreleri gösteren rakamlar müzik yazısının altına yazılmaktadır.
- Süreleri göstermek için 1, 2, 3, 4 rakamları kullanılmaktadır.
- Müzik cümlesi ve usul sonlarında ters virgül şeklinde bir işaret kullanılmıştır.
- Yazının en önemli özelliklerinden biri susların kullanılmış olmasıdır. Sus için nokta işareti kullanılmış ve altına süresi yazılmıştır.
- Birim zamanı iki eşit parçaya bölmek istediğinde iki harf ya da harf grubunun arasına gelecek şekilde bir rakam yerleştirmektedir. Birim zaman birden fazla eşit parçaya bölünebilir. Bu durumda, ilk harf ya da harf grubunun altına rakkam yazılır, eşit parçaya bölmek istenilen perdelerin üstüne bir çizgi çekilerek rakam eşit olarak bölünür. Eserde bir perdeyi değerinin yarısı kadar uzatmak isterse, iki harf ya da harf grubunun ilkine ya da ikincisinin altına rakam konularak üstlerine çizgi çekilir ve değerinin yarısı kadar uzatılır. Bu maddede usulün bölünmesi konusunu bir kaç örnekle sınırlandırdık oysa kitapta

detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

- Usuller hafif-i evvel, hafif-i sani ve sakil olmak üzere üçe ayrılmıştır. Müzik yazısının başında hangi merteye ile yazıldığı belirtilmektedir.

- Abdülbaki Nasır Dede'nin ebced müzik yazısı hem söz hem de saz müziğinde kullanılmıştır.

Sonuç olarak, Nayi Osman Dede harf ve harf gruplarından oluşan Kantemir müzik yazısına benzeyen bir yazı, torunu Nasır Dede ise ebced müzik yazısını geliştirmiştir. Peki araştırmacılar neden Nayi Osman Dede'nin ve Abdülbaki Nasır Dede'nin aynı yazıyı kullandıklarını tekrarlamak sorusuna akla gelen ilk cevaplar şunlar olabilir: İki ismi ilişkilendirerek silsile fikrinden yola çıkıp, her ikisinin de ebcedi kullanmış olabileceklerini düşünmektedirler ya da yazı hangi türde olursa olsun Arap harflerinden oluşan müzik yazılarını hatalı olarak “ebced” olarak adlandırmayı uygun görmekteyiz. Kanımca bu durumun asıl nedeni ise iyice araştırmaksızın yinelenen bilgilerden kaynaklanmasıdır. Bir yazı türünü adlandırmak için yalnızca yazının bulunduğu kaynağı görmek yeterli olmayabilir, ayrıca Osmanlı Türkçesi ve müzik yazı türleri hakkında detaylı bilgi sahibi olmayı da gerektirir. Saygılar sunarım.

KAYNAKÇA

- Abdülbâkî Nâsır Dede, **Tahrîriyyetü'l-mûsikî**, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3898; Süleymaniye Ktp., Nafiz Paşa, nr. 1242, 53a-73b.

- Abdülbâkî Nâsır Dede, **Tedkîk u Tahkîk** (Tura): Sadeleştirerek Haz. Yalçın Tura, *İnceleme ve Gerçeği Araştırma*, İstanbul 1997.

- Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Lûgat**, Ankara, Aydın Kitabevi, 1990.

- Doğrusöz, Nilgün, “Nayi Osman Dede'nin Müzik Yazısına Dair Birkaç Belge”, **Musikişinas**, Sayı: 8, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Türk Müziği Kulübü Yayını, 2006.

- Doğrusöz, Nilgün, “Osmanlı Musikisinde Kullanılmış Müzik Yazı Sistemleri”, **Uluslararası Osmanlı Dönemi, Türk Musikisi Sempozyumu**, (Yayınlanmamış Bildiri), Bursa, 2006.

- Kantemiroğlu, **Kitabu İlmil Musiki ala Vechil Hurufat**, (Haz.: Yalçın Tura), İstanbul Yapı Kredi Yayınları, 2001.

- Öztuna, Yılmaz, **Türk Musikisi Ansiklopedisi** Cilt 2, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1974.

- Popescue-Judet, Eugenia, **Türk Musikisi Kültürünün Anlamları**, (Çeviren: Bülent Aksoy), İstanbul, Pan Yayıncılık, 1996.

- Say, Ahmet (Ed.), **Müzik Ansiklopedisi**, “Müzik Yazıları”, Cilt: 3, Ankara, Sanem Matbaası, 1985.

- Yavuz Yekta Arşivi